

€ 2,75

JAARGANG 17 NUMMER 1 maart 2006

- Ambachtsschool behoudt oude glorie
- STIEL in actie
- Fabrieksschoorsteen als cultuurgoed

STIEL

TIJDSCRIFT OVER DE GESCHIEDENIS VAN WERKEND LEIDEN

Colofon

Stielz Jaargang 17 (2006) Nummer 1
ISSN 0928-9437

Stielz stond oorspronkelijk voor StielZaken als uitgave van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (Stiel). Deze stichting ijvert voor de opsporing en behoud van monumenten van bedrijf en techniek in Leiden en omgeving. Stiel verstaat onder monumenten niet alleen oude fabrieken, maar ook winkels, pakhuizen, bruggen, stations en nutsbedrijven. Sinds de oprichting van de stichting in 1987 is dankzij haar inspanningen een groot aantal complexen op de plaatselijke en landelijke monumentenlijsten geplaatst. Verder onderzoekt en beschrijft Stiel de geschiedenis van Leiden als vooraanstaande industriestad. Met de ondertitel 'geschiedenis van werkend Leiden' gaat dit blad een stapje verder dan de formele doelstelling van de stichting: de beschrijving van de recente sociaal-economische geschiedenis van Leiden en omgeving.

Secretariaatsadres Stiel

Hogewoerd 125, 2311 HK Leiden. Tel. 071-5125877; e-mail: bolwerkleiden@hetnet.nl. Nieuwe donateurs, die ons werk willen steunen, kunnen zich voor minimaal € 15 per jaar aanmelden. Bedrijfsdonateurs betalen minimaal € 50 met recht op een advertentie in dit blad. Het verschuldigde bedrag kan worden overgemaakt op bankrekening 33.55.36.018 of postbank 10.39.391. Donateurs ontvangen het blad gratis. Losse nummers € 2,75.

Website Stiel:

www.stiel-leiden.nl

Redactie Stielz

Wibo Burgers, De Fruittuinen 70, 2132 NZ Hoofddorp, tel. 023-5632725, e-mail: wibo.burgers@wx.nl

Distributie

K. Ravensbergen; Snippenhoek 4 2317 WX Leiden. Tel. 071-5212605

Druk

Elvé Leiden

Ontwerp omslag en concept binnenwerk

Donna Smith

Lay out

Grafisch Bureau Christine van der Ven, Leiden

Medewerkers aan dit nummer

Niek Bavelaar is 'huisfotograaf' van Stiel. Tel. 071-5149863; e-mail: n.bavelaar@zonnet.nl
Wibo Burgers is journalist en kunsthistoricus.
Joop Gijsman is oud-ondernemer en secretaris/penningmeester van Stiel.
Hans Vollaard is voorzitter van Stiel.
Gerard J. Telkamp is historicus.

Stielz komt tot stand dankzij steun van de volgende Leidse bedrijven

Dieben BV Beheersmij

Bestuur Stichting Industrieel Erfgoed Leiden

Drs J.P. Vollaard, voorzitter, J.J. Gijsman, secretaris/penningmeester, mr. H.J. Korthof, mr.ir. L. Barendregt, drs W.B. Burgers, drs. G.J. Telkamp.

Ere-voorzitter: Ing. H.J. Budel

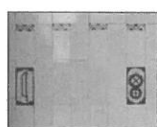
REDACTIONEEL

Lokale verkiezingstijd lijkt steeds meer de tijd om flink af te geven op wethouders en raadsleden. Ze klooiën maar wat aan, ze luisteren niet, maken zich meer druk om elkaar dan om de stad, jagen veel te ambitieuze projecten na, breken mooie ondernemingen van de burgerij af, enz. enz. – u kent de kritiek wel. In Leiden vormen de route van Rijn-Gouwelijn en de toekomst het Haagweg-parkeerterrein daarvoor belangrijk illustratiemateriaal. Maar de grote vraag is dan altijd: was het vroeger zoveel beter? Zelf woon ik er nog maar elf jaar, maar ik heb genoeg verhalen gehoord wat voor agenebbis-zooi Leiden was. Armoede, verkrotting, stank... echt een frisse boel is het in Leiden niet altijd geweest. De kleurrijke viezigheid van de textielindustrie in de grachten, de vrouwen die in hun deur boontjes dopten voor de conservenfabriek, de lange werktijden in broodfabrieken: het industrieel verleden is nauw verknoot met de soms harde en onfrisse werk- en woonomstandigheden van Leidenaren. Soms bekruipt me daarom de vraag, wat iemand bezielt om de herinnering aan dat industrieel verleden levend te houden. Wat is nu de charme van viezigheid en beulwerk? Of is het een terug verlangen naar de vermeende saamhorigheid in de Leidse fabrieken en ondernemingen; naar het hechte culturele verenigingsleven dat er mee verweven was? Is het misschien een huiselijke zucht van behoud om onbekende nieuwbouw af te weren? Is het anders de verknochtheid aan industriële techniek, vakmanschap en vormgeving die in de huidige ongrijpbare diensteneconomie niet meer aan bod komen? Dat zijn vooral vriendelijke herinneringen. Maar het ophalen van nare herinneringen uit de tijd van industriële vooruitgang heeft ook zijn waarde. Om te weten dat het nu nog niet zo slecht is hier, en kritiek op het stadsbestuur wel wat valt te relativiseren: ook zij hebben blijkbaar hun steentje bijgedragen aan het herstel van de stad. Dat betekent dus dat raadsleden en wethouders in hun eigen belang de (nare) herinneringen aan het industrieel verleden levend moeten houden. Het nieuwe stadsbestuur kan dat bijvoorbeeld doen om de bollenschuur aan de Hoge Morsweg te redden, de hele Meelfabriek te behouden, de keurmeesterwoningen aan de Pasteurstraat alsnog te bewaren, het gehele Van-Wijkcomplex aan de Hoge Woerd te beschermen en het metsellokaal van de Ambachtsschool aan de Haagweg niet te slopen. STIEL zal het stadsbestuur de komende raadperiode er aan helpen herinneren. Daarvoor is STIEL onlangs versterkt met de welkome komst van Hennie Korthof-Matze. Als tweede secretaris zal ze vooral secretaris-penningmeester Joop Gijsman bijstaan om het secretariaat van de stichting te runnen. STIEL is bijzonder blij dat Hennie met haar kennis en kunde zich wil inzetten de herinnering aan het industriële verleden van Leiden zowel bij het stadsbestuur als onder alle andere belangstellenden levend te houden.

Hans Vollaard

Omslagfoto: De Ambachtsschool aan de Haagweg nog volop in haar oude glorie. (foto Niek Bavelaar)

INHOUD

3

Ambachtsschool houdt oude glorie

11

Fabrieksschoorsteen als cultuurgood

14

Opmerkelijk erfgoed: Suikerunie
Nieuw Werklust/ bibliotheek FIEN

17

Jaarverslag STIEL
Uit Leiden en regio

Paleis voor Volksvlijt aan de Haagweg in Leiden

AMBACHTSSCHOOL HOUDT OUDE GLORIE IN
NIEUWE FUNCTIE

Aan het begin van de zuidzijde van de Haagweg staat op de hoek met de Rijn- en Schiekade een imposant en tegelijk sierlijk bakstenen complex met veel tierelantijnen en in de top in koeienletters het jaartal 1892. De exactheid van het getal geeft aan dat meten is weten hier de leus was. Het gaat om het gebouw van de Practische Ambachtsschool, sinds enige jaren gemeentelijk monument en nu het domein van een kunstenaarscollectief. Er is alle aanleiding er eens een kijkje te nemen.

Hoe belangrijk is het aandacht te geven aan het gebouwencomplex van de Ambachtsschool aan de Haagweg? Alereerst is het dit jaar 125 jaar geleden dat de aanzet werd gegeven tot de eerste vorm van technisch dagonderwijs in Leiden. Dat resulteerde in een school die in 1893 verhuisde naar een nieuw gebouw, dat na twee forse uitbreidingen meer dan veertig lokalen zou omvatten.

Verder wordt in het eerste kwartaal van dit jaar het koperen jubileum gevierd van de ingebruikname van het gekraakte complex als ateliers voor beeldende kunstenaars en de beheerende Stichting De Leidse School. Het is in 2006 tien jaar geleden dat de gemeente Leiden het complex kocht van de Dienst Domeinen. We kunnen dit jaar ook het eerste lustrum vieren van de verwerving van

de status van gemeentelijk monument van de oudste bouwdelen. Ook heeft vorig jaar de gemeente Leiden definitief besloten enkele miljoenen euro te besteden aan noodzakelijk onderhoud en herstel om de lokaliteiten blijvend als werkplaatsen voor kunstenaars te bestemmen. Het ligt in de bedoeling uiterlijk begin 2007 met de werkzaamheden te beginnen. Een eveneens nog lopende belangrijke ontwikkeling is het ontwerp-bestemmingsplan Haagwegterrein, dat vorig najaar in de inspraak ging en waarvan de afloop nog ongewis is. En ten slotte is het na alle discussie over het onderwijs in het algemeen en het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo) in het bijzonder heel leerzaam eens wat doelstellingen en gedachten over het oude ambachtsonderwijs, zoals dat in Leiden gestalte kreeg, in het licht te stellen. En terloops ontdekken we dan ook nog de echte architect van het oudste deel van het Haagweg-complex.

Het begin

In januari 1881 nam de particuliere werkbazenorganisatie "Bouwkunst en Vriendschap" het initiatief. Deze gezelligheidsvereniging van aannemers, timmerlieden en bouwkundigen bestond tot 1940. Zij richtte een commissie op om statuten en een bouwplan voor te bereiden voor een ambachtsschool. In april volgde de oprichting van de "Vereeniging De Practische Ambachtsschool", met 150 leden. Meer dan honderd jaar zou er vervolgens sprake zijn van neutraal-bijzonder lager technisch onderwijs in Leiden, vrucht van particulier initiatief. Voorzitter was de hoogleraar scheikunde J.M. van Bemmelen, die in Groningen al leraar aan de industrijschool Akademia Minerva was geweest en (1864) directeur van de kersverse Rijks Hogere Burger School aldaar. Beschermheer werd prins Alexander. Deze koninklijke

bescherming ging later over op Emma en Wilhelmina. De gemeenteraad stelde een deel van het vroegere Caecilia Gasthuis ter beschikking, een subsidie voor inrichting en een jaarlijkse toelage. Geldelijke steun kwam ook van het Nut van het Algemeen en van de leden. De Leidse dagschool voor praktisch ambachtsonderwijs was bepaald niet de eerste in het land: tussen 1861 en 1882 gingen in een steeds sneller tempo elf scholen van dit type – werkplaats plus leerschool – haar voor.

De stadsarchitect J.W. Schaap begeleidde de inrichting en verbouwing van de zalen in het Caecilia-complex aan de Sionsteeg. Een tekening, wellicht van de hand van bouwmeester Schaap, in de Prentverzameling van het Regionaal Archief Leiden (RAL) laat de indeling zien van de nieuwe school, met aan de zijde van de Lange Sint Agnietenstraat een lokaal voor meubelmaken en daarachter ruimte voor brandstoffen en een moffel, ofwel ovenruimte voor metaalbewerking; op de hoek met de Sionsteeg een timmerzaal, daarachter een schilderzaal en de smederij. Achter de binnenplaats was de Stedelijke Werkinrichting (kort daarvoor nog Werkhuis geheten), voorloper van de Sociale Werkvoorziening. Op de prent staan nog aantekeningen en berekeningen van plankhout, ribhout en vurenhout.

De inwijding vond plaats op 2 juli 1883, maar de school was, hoe symbolisch, al in gebruik sinds 1 mei. Van Bemmelen in zijn toespraak: "Gij zult dus heden de leerknappen zien timmeren, smeden en tekenen, en onze hulpmiddelen in ogenschouw nemen." Hij schetste de zich toentertijd ontwikkelende drie niveaus van technisch dagonderwijs: het hoger technisch onderwijs op de polytechnische scholen, het middelbaar technisch onderwijs op de vakscholen zoals de machinistenschool en de school voor kunstnijverheid; en ten slotte het praktisch onderwijs voor de gewone ambachtlieden, door hem de Scholen der Toekomst genoemd. Die praktische ambachtsscholen kenden immers drie drijfveren: zedelijk-opvoedkundig, in negatieve zin het ontbreken van "verleiding tot ledigheid en andere ondeugden waaraan de leerling op de gewone werkplaats is blootgesteld"; de technische drijfveer, ofwel het oefenen in handwerken en het gebruik van werktuigen; en de maatschappelijke drijfveer, de verheffing van de ambachtsstand.

De rijk geornamenteerde geveltop van het gebouw.

De nieuwe school werd een redelijk succes: in tien jaar werden 233 leerlingen aangenomen, van wie 115 een eindgetuigischrift verwierven (32 leerlingen moesten bijvoorbeeld de school voortijdig verlaten "om eenig geld te verdienen"): 45 timmerlieden, 32 smeden, 3 huisschilders en 5 meubelmakers.

Krapte van behuizing was evenwel niet de enige reden om uit te zien naar een nieuwe behuizing. Bij de opening van het gebouw aan de Haagweg in juli 1883 bracht voorzitter dr P.J. Kaiser (verbonden aan de Sterrenwacht, waarvan zijn vader Frederik directeur was geweest) in herinnering hoe een "zwaard van Damocles" boven vereniging en school aan de Sionsteeg bleef hangen. Zou in de gemeente een epidemische ziekte uitbreken, dan dienden de lokalen onmiddellijk ontruimd te worden om tot ziekenzalen te worden ingericht. De herinnering aan een tijd van cholera was nog vers. Bovendien, werd nu gezegd, liet de "lokaliteit in eene achterbuurt van Leiden veel te wenschen over". Met in de onmiddellijke nabijheid

een studentenbordeel, kunnen we daar ook nog aan toevoegen.

Paleis aan de Haagweg

In juli 1893 vond de plechtige opening plaats "der nieuw gestichte Ambachtsschool, aan den Haagweg nabij Leiden". De school lag tot 1896 op grondgebied van de gemeente Zoeterwoude, al prijken de Leidse sleutels trots in de geveltop. Wel was de grond eigendom van de gemeente Leiden, die tegen "gemakkelijke voorwaarden" het perceel "buiten de voormalige Wittepoort" verkocht. (Het register van de gemeenteraad spreekt trouwens van Haagpoort.) Minister Tak van Poortvliet kwam met zesduizend gulden over de brug, terwijl een anoniem "warm vriend van het ambachtsonderwijs" een soepel af te betalen renteloos voorschot van 40.000 gulden bood. De totale begroting voor directeurswoning en school bedroeg 45.000 gulden. Het werk werd gegund aan de laagste inschrijver, aannemer A.P.P. Boef

te Rotterdam. Na gereedkomen zou het complex 160 leerlingen kunnen herbergen, het dubbele van de Sionsteeg.

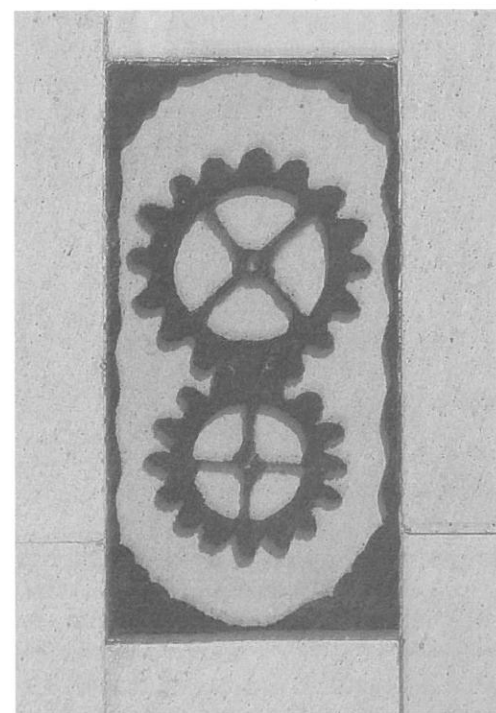
Laten we wat winkelen in de beschrijving van monumentenzorg. De ambachtsschool (Haagweg 4) kreeg in 1892 een nieuw gebouw in neorenaissancestijl, ontworpen door architect W.C. Mulder (1850-1920). De beschrijving betreft het oude deel van de school van bouwmeester Mulder en de uitbreiding van 1923 door architect Buurman. De voormalige school heeft een bakstenen gevel met middenrisaliet (uitspringend gedeelte over de gehele hoogte) met geveltop van twee bouwlagen en een zolder onder een mansardedak. Deze risaliet heeft op de begane grond twee

houten deuren met rijk geornamenteerde kunststenen pilasters, die worden afgedekt met een fronton met versierd timpaan. Aan weerszijden van het fronton staat een piron in balvorm. Boven het fronton bevindt zich een kunststenen sierband. Twee geornamenteerde kunststenen bevatten de tekst ANNO en 1892. De gevel heeft een fries met sierselselwerk van geglaazuurde bakstenen en een sober geprofileerde gootlijst op geornamenteerde consoles. De kunststenen Vlaamse gevel van de risaliet is rijk geornamenteerd met neo-rennaissance-motieven, zoals het rolwerk, pinakels en fronton.

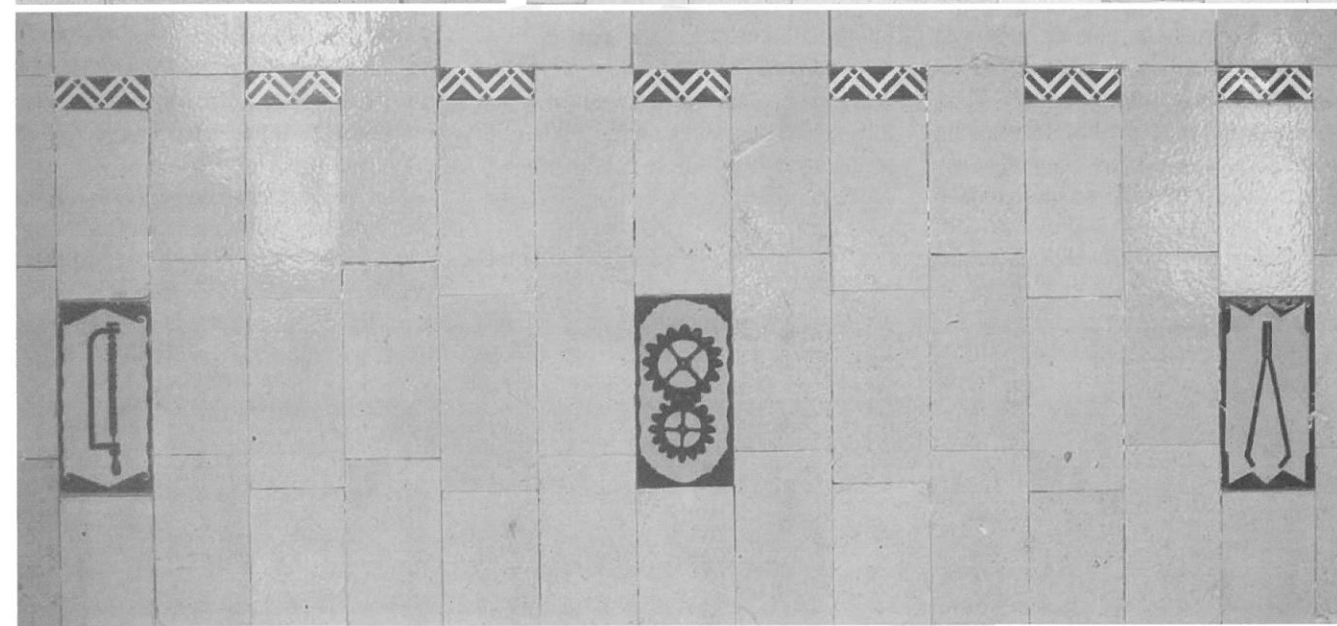
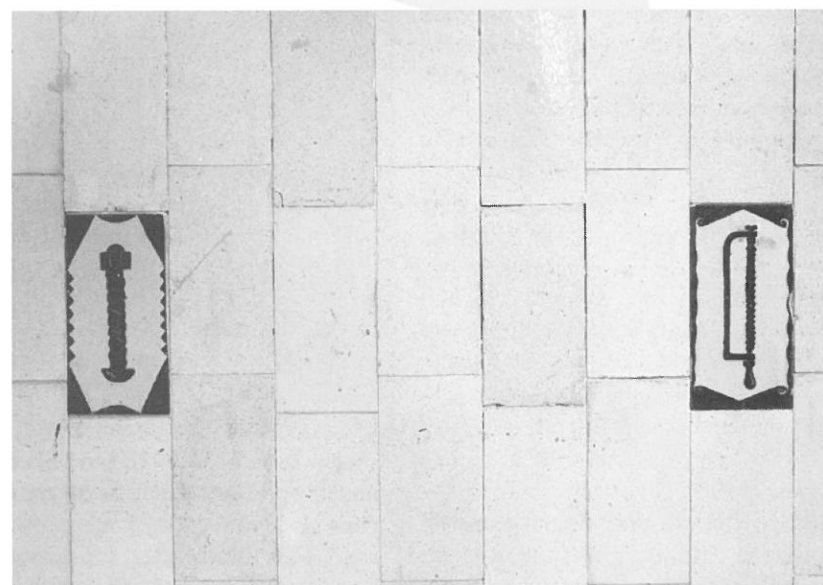
De waardering roemt de school als een mooi voorbeeld van laat-19e-eeuw-

se neo-renaissancestijl. Kenmerkend daarvoor zijn rijk geornamenteerde topgevels met rolwerk, frontons en pinakels en de toepassing van kunststenen.

De gemeente Leiden mag trots zijn op een ambtelijke dienst die zo liefdevol en uitputtend haar monumenten beschrijft. Er slechts één foutje, dat men in 1991 in commissie heeft gemaakt, steunend op de gezaghebbende *Architectuur- en Monumentengids Leiden* (1996). Het oudste gedeelte, dat in 1892 werd gebouwd, is namelijk niet van de bekende W.C. Mulder, al draagt het inderdaad het stempel van zijn vroege werk, zoals het Hôpital Wallon aan de Papengracht en de Broodfabriek Ceres aan de Korevaarstraat. Het is van de bouwkundige Go-

Decoratieve stenen met de afbeeldingen van gereedschappen.

vert van Driel (1853-1920), zelfstandig architect en eerst en vooral ook leraar aan en hoofd van de afdeling bouwkunde van de avondschool Mathesis Scientiarum Genitrix (MSG, de Wiskunde is de Moeder van de Exacte Wetenschappen) aan de Pieterskerkgracht. (In die laatste hoedanigheid volgde hij Mulder op.)

De al eerder aangehaalde voorzitter Kaiser memoreerde in zijn openingspeech de naam van de echte architect: "De secretaris van ons bestuur de heer G. van Driel, bouwkundige te dezer stede, nam op verzoek van het Bestuur de taak van bouwmeester op zich en bezorgde de Vereeniging een hecht en sierlijk schoolgebouw." Hecht en sierlijk, dat zou dus zeker het motto kunnen zijn van de oudste delen (1892/93 en 1923) van het complex. In de eerste koker van het archief van het architectenbureau Mulder-Buurman-Schutte in het RAL, betreffende de Ambachtsschool aan de Haagweg 1892/1917, bevindt zich een broze, met plakband (!) bijeengehouden lithografische tekening van de voor-gevel van het pand, met als hand- en dagtekening G. van Driel, april 1892. De tekening ziet er bijna fotografisch uit als een sprookjespaleis. Dat deze schets zich in bovenvermeld archief bevindt is niet zo heel vreemd: de uitbreiding aan de rechtersleugel in dezelfde, zij het wat soberder uitgevoerde stijl was van het bureau Mulder-Buurman, waarbij deze terug moest grijpen op het eerdere werk.

Uitbreiding en een nieuwe naam

De school groeide en bloeide. Naast de oude leervakken komen nu ook kennis van het stoomwerktuig en machinebankwerken aan de orde en er komen leraren in vele nieuwe vakken zoals electrotechniek (1912) en gastechniek

(1918). Naast de gewone avondcursussen komt er in 1912 een Vakavondschool voor Volwassenen. Blijkens een vouwblad van 1921 is deze opgesteld voor een waaier van beroepen: beeldhouwers, behangers, stoffeers en beddenmakers, boekbinders, cementwerkers, constructiewerkers, electriciëns, gas- en waterfitters, goud- en zilversmeden, huis- en vuursmeden, instrumentmakers, koper- en blikslagers, lood- en zinkwerkers, lithografen, ma-

chinebankwerkers, meubelmakers, modelmakers, metselaars, plateelbakkers, rijtuigsmiden, schilders (huis- en decoratieschilders), steenhouwers, stucadoors, timmerlieden, typographen, vormers en wagenmakers. Het schoolgeld was afhankelijk van de geïndagte der deelnemers en bedroeg 5, 10 of 20 gulden, minvermogenenden betaalden een rijksdaalder en onvermogenenden waren vrijgesteld.

De integratie van voortgezet gewoon

De Ambachtsschool kent jubileum- en leerlingengeschenken in de vorm van gebrandschilderde ramen en een tableau met daarop een knielende werkmans

lager onderwijs in het lesprogramma vanaf 1914 leidde in hetzelfde jaar tot een wijziging in de Statuten en de naam van de school: voortaan was het de Vereniging de Ambachtsschool.

Door de Eerste Wereldoorlog en naoorlogse financiële perikelen werd uitbreiding van de school uitgesteld, maar in de jaren 1921-1923 kwam het er eindelijk van. Op basis van een bestek van het architectenbureau Mulder en Buurman werden flink wat lokalen aan voorzijde en daarachter toegevoegd. Bernard Buurman had zich in 1916 met Mulder geassocieerd, die zich echter na korte tijd wegens ziekte terugtrok en in 1920 overleed. We moeten de eerste grote uitbreiding waarschijnlijk dus vooral op conto van Buurman stellen. Het re-

sultaat van de expansie: zo'n twintig lokalen, 17 leraren en 300 leerlingen in het dagonderwijs; in 1929 volgden niet minder dan 868 leerlingen de dag- en avondopleidingen.

De leerlingen

Dat de leerlingen over het algemeen de school niet als kwelling hebben ervaren, blijkt onder meer uit de oprichting in 1928 en vervolgens de bloei van de Vereniging van Oud-Leerlingen van de Ambachtsschool V.O.L.A. Zij organiseerde excursies, lezingen en filmavonden. Een aantal jaren gaf zij het kwartaalblad *Theorie en Praktijk* uit. In het nummer van oktober 1940 werden excursies naar

de Maastunnel in Rotterdam, Van Leer's Walsbedrijven en het Crematorium Westerveld aangekondigd. Zo nu en dan bevat het blad ook advertenties, zo de leus "Wibulak en Sleutelsplamuur Steeds 't Beste op den Duur" van de Verf- & Japanlakfabriek H. Gijsman te Leiden.

Bij diverse jubilea hebben oud-leerlingen een aandenken geleverd: onder meer een gedenkplaat en een glas-inloodraam.

Leerlingen hebben geheel volgens de praktische en pedagogische uitgangspunten van de school altijd een groot aandeel gehad in onderhoud en afwerking van de gebouwen, in 1893 bijvoorbeeld de algehele aftimmering en meubilering. Dat had als bijkomend voordeel dat het schoolgeld beperkt kon worden gehouden. Ook werden wel opdrachten uit het bedrijfsleven geaccepteerd.

In 1973 ging de VOLA met 130 overgebleven leden ter ziele, nadat een poging tot fusie met de oud-leerlingenvereniging van de rooms-katholieke technische school Don Bosco was mislukt, omdat hun moderator (geestelijk adviseur) de boot afhiel.

Laatste uitbreidingen

In 1935 werd de cursusduur in verband met landelijke bezuinigingen – het was de crisistijd onder Colijn – teruggebracht van drie naar twee jaar. (De lestabel omvatte toen 6 uur algemeen vormend onderwijs, vier uur vaktheorie, 10 uur vaktekenen en 24 uur ambacht.) Toch bleef de school met ruimtegebrek kampen, door toevloed van leerlingen, maar ook omdat steeds nieuwe vakken werden geïntroduceerd. In 1932 werd een nieuwe gelijkvloerse dependance aan de overzijde van de Haagweg in gebruik genomen, met vijf lokalen: drie bankwerkerijen, een smederij en een auto- en motorherstelplaats. Met het oog op de noodzakelijke hygiëne schonken leerlingen een sierlijk gemetselde fontein voor de hal. Dit gebouw werd zonder veel protest midden jaren negentig afgebroken ten gunste van kantoorontwikkeling.

In 1937 telde de dagschool al 512 leerlingen, van wie 325 uit Leiden en de rest uit niet minder dan 32 gemeenten in de rest van Zuid-Holland. In de jaren 1939-1941 komt de laatste grote uitbreiding tot stand,

ADVERTENTIE

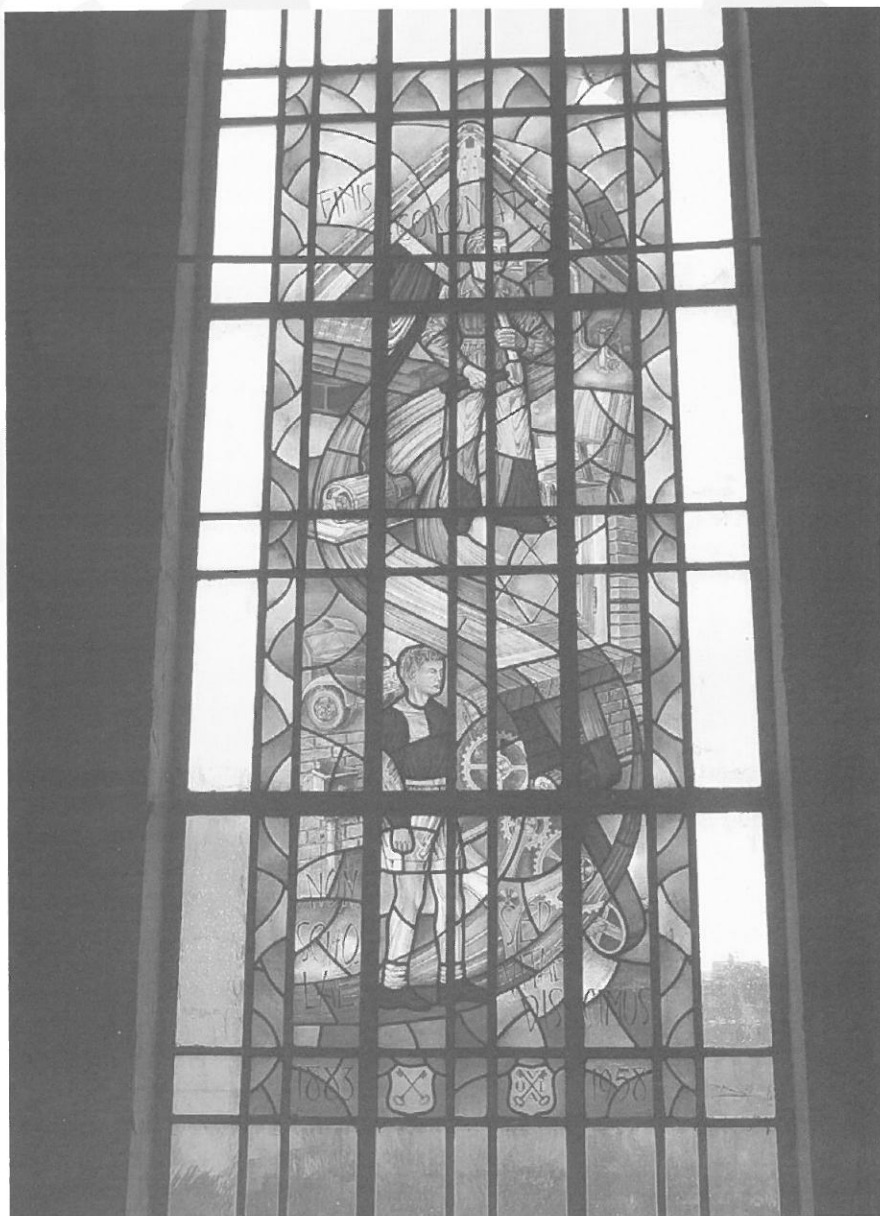
uitvaartverzorging

Janson & Bolland

Uitvaartcentrum Levendaal

Levendaal 103 • 2311 JC Leiden t 071 512 2112 f 071 513 3113 e info@uitvaartcentrumlevendaal.nl i www.uitvaartcentrumlevendaal.nl

die leidt tot bijna-verdubbeling van het aantal lokalen. De huisarchitect Buurman, die zich voor de eerste grote uitbreiding van 1923 nog min of meer gedwongen zag aan te knopen bij de neorenaissancestijl van bouwmeester Govert van Driel en zijn oud-collega W.C. Mulder, pakte nu flink uit met een strak L-vormig betonnen gebouw van drie bouwlagen plus puntdak, bekleed met vriendelijke gele baksteen "in een aan de Nieuwe Zakelijkheid verwante stijl", aldus de *Architectuur & Monumentengids Leiden*. Zijn In Memoriam beklemtoont hoe zijn werk een zeldzame synthese belichaamt van functie en architectuur, kortom, vorm volgt functie. Helaas valt dit deel vooralsnog buiten de bescherming als gemeentelijk monument, wat onder meer merkwaardig is omdat zich in de noordgevel aan de Haagweg een zich over de gehele hoogte van het gebouw uitstreckende imponerende ingangspartij bevindt, die aan Mondriaan en De Stijl doet denken en waar boven de kloeki toegangsdeuren ooit in grote, schreefloze letters trots het woord ambachtsschool prijkte.

Het gebouwencomplex wordt na de Tweede Wereldoorlog nog verrijkt met een conciërgewoning (1957), een tweede gymnastieklokaal (1983) en een groot metsellokaal (1957) aan de achterzijde. Verkennend onderzoek van het Bureau Monumenten wees uit dat dit laatste bouwdeel beslist architectonische kwaliteiten moeten

worden toegekend, onder meer vanwege de toepassing van de in Leiden zeer zeldzame houten driescharnierkniespanten. Heel toepasselijk is in dit bouwdeel thans een beeld- en steenhouwer gevestigd.

Hoogtepunt qua omvang was het jaar 1966, met een leerlingenaantal van 766. Daarna zette een steeds snellere neergang in, tot 232 leerlingen begin en 196 leerlingen eind 1984. Achtergrond voor de neerwaartse spiraal vormden de concurrentie van het confessioneel technisch onderwijs, andere technische scholen in modernere gebouwen en verwaarlozing van het eigen complex (om het nieuwe gymlokaal te krijgen moest tientallen jaren worden gezeurd), de veralgemenisering van het onderwijs, de toenemende concurrentie van andere schooltypen en de deels traditionele, deels nieuwe vooroordelen tegen onderwijs waar handenarbeid de hoofdmoot vormde. De toelating in 1969 van het eerste meisje tot de dagopleiding kon de zaak niet meer redden. Na de invoering van de Mammoetwet (1968) ging de opleiding zich tooien met de naam Algemene Technische School. In 1972 werd het bevoegd gezag omgedoopt tot Vereniging voor Algemeen Voortgezet & Beroepsonderwijs. In 1985 viel het doek van het zelfstandig bestaan door een noodzakelijke fusie met de gemeentelijke lagere technische school

De Nieuwe Vaart, die tot 1992 nog van een aantal lokalen gebruik maakte.

Kunst van het kraken

Als protest tegen het pover gemeentelijk atelierbeleid kraakte via een toilettaampje van de eerder gekraakte directeurswoning op maandag 14-15 maart 1993 een groep kunstenaars van de Werkgroep Ateliers van de Beroepsvereniging van Beeldende Kunstenaars (BBK) het complex van de Ambachtsschool. In mei sloot de nieuw opgerichte Stichting De Leidse School een gebruiksovereenkomst af met de Dienst Domeinen, die het complex van De Nieuwe Vaart overnam. Eerdere vernielingen werden gerepareerd en voor zover mogelijk werd urgent achterstallig onderhoud gepleegd. (De kelder stond bijvoorbeeld onder water.) In 1996 nam de gemeente Leiden het complex van Domeinen over, in afwachting van definitieve herbestemming. Na inmiddels dertien jaar heeft het Kunstcentrum Haagweg 4 een respectabele staat van dienst met het beheer van meer dan veertig ateliers. Ook presenteerde het vele tientallen tentoonstellingen van eigen kunstenaars en gasten geweest. Het educatieve karakter van het centrum wordt weerspiegeld in allerlei cursussen die worden gegeven. In het ont-

werp-bestemmingsplan Haagwegkwartier staat het complex ten noorden van het oude Van Gend & Loosterrein aangeduid met de bestemming Maatschappelijk Doeleinden. En de gemeente wil nu eindelijk geld steken in behoud, zij het deels ter compensatie van elders (bijvoorbeeld op de Kaasmarkt) te liquideren atelierruimten. Bovendien moet de investering ook nog eens kostendekkend zijn, wat zal blijken in de hogere huur van de werkplaatsen. Wethouder Ron Hillebrand onderstreepte bij de opening van de tentoonstelling Van Ambacht tot Kunst op 20 januari

dit jaar overigens dat ook "Haagweg 4" een voorbeeld is van de vrucht van particulier initiatief; in aansluiting op dat van de oude Ambachtsschool, kunnen wij eraan toevoegen. De nijverheid van de kunsten is een waardige herbestemming van het oude pand. Zo komt de Ambachtsschool toch nog terug.

Dankwoord

Naast het Regionaal Archief Leiden (waar zich acht meter archief van de Ambachtsschool bevindt) wil ik enkele personen met name noemen vanwege hun hulp bij de voorbereiding van dit artikel. Dit zijn ir. Edwin D.Orsel van het bureau Monumenten en Archeologie van de Dienst Bouwen en Wonen van de Gemeente Leiden; Marcel Leechburch Auwers, die studie verricht naar het archief van het architectenbureau Mulder-Buurman-Schutte; coördinator van het Kunstcentrum Haagweg 4 Nelleke van Varick; en eveneens van dit centrum Yvonne van Erkel, die ik hartelijk dank voor gebruikmaking van haar aantekeningen uit het archief van de Ambachtsschool voor de tentoonstelling over de geschiedenis van de school die 20 januari werd geopend.

Gerard J. Telkamp

ADVERTENTIE

VERENIGING OUD LEIDEN

Opgericht 5 november 1902

Postbus 917
2300 AX Leiden

Bent u geïnteresseerd in het Leidse en regionale Erfgoed en wilt u graag het beroemde Leids Jaarboekje gratis ontvangen, dan kunt u niet zonder het lidmaatschap van de Vereniging Oud-Leiden.

De contributie bedraagt € 17,50 per jaar; jongeren tot 27 jaar betalen slechts € 10,-.

Door overmaking van dit bedrag op Postbankrekening 17 52 28 bent u lid van de Vereniging Oud-Leiden.

FABRIEKSSCHOORSTEEN ALS CULTUURGOED

De fabrieksschoorsteen verdient erkenning en - in een aantal gevallen - bescherming als cultuurhistorisch waardevol object. Tot die conclusie leidt het in opdracht van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg uitgevoerde onderzoek naar fabrieksschoorstenen in ons land. De studie is uitgevoerd door de Stichting Fabrieksschoorstenen (STIF), die zich sinds 1997 om het lot van deze schoorstenen bekommert. Er zijn in de loop der jaren zo'n tienduizend fabrieksschoorstenen in ons land gebouwd, nu zijn er nog ongeveer zeshonderdenvijftig.

De Stichting heeft zich sinds haar oprichting ontwikkeld tot een kenniscentrum op het gebied van fabrieksschoorstenen, waarbij zowel overheidsinstanties als monumentenorganisaties en particulieren te rade gaan. In de afgelopen jaren heeft de stichting een grondige landelijk onderzoek uitgevoerd naar de bouw van fabrieksschoorstenen en de cultuurhistorische context van dit fenomeen. Een belangrijk inzicht leverden in eerste aanleg de archieven van de twee grote Nederlandse schoorsteenbouwers, Canoy-Herfens in Tegelen en De Ridder & Co. in Den Haag, op. De twee bedrijven hebben zelf het merendeel van de fabrieksschoorstenen in ons land gebouwd. Daarnaast is omvangrijk veldonderzoek gedaan en zijn de gangbare selectiecriteria van de Rijksdienst voor de Monu-

mentenzorg bij het Monumenten Selectie Project en de wederopbouw architectuur tegen het licht gehouden. Na afstemming op de eigen categorie kwam een aantal selectiecriteria tot stand: de cultuurhistorische waarde (de fabrieksschoorsteen als vertegenwoordiger en beeldmerk van de periode van industrialisatie en industriële samenleving tot rond 1970), architectuurhistorische waarden (hoogte, omvang, bijzondere vormgeving), relatie tot de directe omgeving (de fabriek), gaafheid en zeldzaamheid.

Met behulp van deze criteria heeft de stichting een lijst van 130 fabrieksschoorstenen samengesteld, die volgens haar rijksbescherming moeten krijgen.

Oude kassenschoorsteen in het Leidse Roomburg.

In een aantal gevallen is overigens reeds het stempel van 'rijksmonument' of 'gemeentelijk monument' aangebracht. Verder is een B-lijst van honderd schoorstenen samengesteld. Het gaat om schoorstenen, die alleszins de moeite waard zijn, maar dan vooral op lokaal

De fraaie schoorsteen van bakker Tijsterman aan de Haarlemmerstraat in Leiden komt voor op de A-lijst.

niveau.

De oudste schoorstenen, bedoeld voor de afvoer van verbrandingsgassen, stonden bij bedrijven met een productieproces, waaraan veel vuur of warmte te pas kwam. Steenbakkerijen bij voorbeeld, of ijzergieterijen en glasfabrieken. Deze bedrijven gebruikten al schoorstenen voor de komst van de stoommachine. Deze schoorstenen waren meestal vierkant en werden samen met het gebouw tot stand gebracht door de aannemer van het werk. Na de introductie van de stoommachine werden evenwel hogere eisen gesteld aan de bedrijfs-schoorstenen. De vierkante schoorstenen behoren tot de periode 1775-1820. Daarna kwamen er overgangsvormen, zoals fabrieksschoorstenen met vierkante sokkels en ronde schachten.

Radiaalsteen

De vroegste schoorstenen werden van gewone stenen gebouwd. In de laatste

decennia van de negentiende eeuw kwam in ons land de radiaalsteen in gebruik, een steen in de vorm van een taartpunt, die zeer geschikt was om ronde schoorstenen te bouwen. In de periode 1850-1890 waren het vooral Belgen en Duitsers, die in ons land de grote ronde schoorstenen tot stand brachten. Na 1880 verschenen twee Nederlandse bedrijven op deze markt: de firma Canoy-Herfens in Tegelen (Venlo) en de firma De Ridder in Den Haag. Vooral door de komst van de radiaalsteen en de ronde schoorstenen nam de aandacht voor de vormgeving van de kop van de schoorsteen toe. Een fraaier uiterlijk kregen de schoorstenen vaak door het gebruik van gekleurde stenen als ornament of letters. Na de Tweede Wereldoorlog was er een korte opleving in de bouw van fabrieksschoorstenen door vervanging van de in de oorlog verwoeste exemplaren. Na 1970 werden bijna geen nieuwe schoorstenen in baksteen meer gebouwd.

Sindsdien bouwt men zeer hoge schoorstenen van beton en van metaal. Die zijn echter buiten het onderzoek gelaten. Buiten beschouwing gebleven zijn ook herbouwde schoorstenen als onderdeel van historische complexen, zoals de schoorsteen van gemaal De Tuut in Appeltern en de schoorsteen van de zuivelfabriek Freija in Veenwouden (in zijn geheel herbouwd in het Openluchtmuseum

Arnhem).

Tot de basiselectie, die de stichting heeft samengesteld, behoren ook enkele Leidse schoorstenen, die van bakkerij Tijsterman aan de Haarlemmerstraat, de van 1951 daterende pijp van het Leidse elektriciteitsbedrijf (grote hoogte, bijzondere vorm) en de drie schoorstenen van de bouwkleiwarenfabriek Ginjaar in Leiderdorp. De bijzonderheid van deze laatste schoorstenen: zij vormen een (klein) industrielandchap en dat zie je niet meer zoveel in ons land.

Belangrijk is natuurlijk vooral de relatie met de fabriek, de ensemblewaarde. Zo speelt deze factor een belangrijke rol bij bekende complexen als de Erdalfabriek in Amersfoort, de Enkafabriek in Ede, de Philipsfabriek in Eindhoven, de textielfabriek Jannink in Enschede, de aardappelmeelfabriek De Baanbreker in Lutten en de elektriciteitscentrale ECI in Roermond.

Bijzondere groep

Een heel bijzondere groep wordt gevormd door de fabriekscapexen, waar verscheidene schoorstenen op het terrein staan. Die zorgden ook voor het kenmerkende beeld van de industriële samenleving: rokende schoorstenen op een rij, vaak gecombineerd door zaagtand-daken. Dit was het beeld van de vooruitgang, van de welvaart. Zulke fabriekscapexen zijn zeldzaam geworden. Vaak zijn de schoorstenen niet eens bijzonder, maar de stichting heeft er niettemin voor gekozen deze complexen op te nemen in de A-lijst. Als meest markante voorbeeld wordt in het rapport de

Gezicht op de Purit-fabriek in Klazienaveen.

ADVERTENTIE

architectenbureau - ingenieursbureau

vanswietenarchitects

Ir. P.M.J. van Swieten | Sint Jacobsgracht 4 | 2311 PW Leiden | tel 071-5141051 | fax 071-5148573
e-mail: info@vanswietenarchitects.nl | internet: www.vanswietenarchitects.nl

Deel van het fabriekscomplex Nieuw Werklust in Hazerswoude Rijndijk.

Purit-fabriek in Klazienaveen genoemd. Een andere, in het rapport gekoesterde categorie: die van de tweeling-schoorstenen, twee identieke schoorstenen naast elkaar. We vinden ze vooral in de

tuinbouw en de ziekenhuissector. Een hele aparte categorie wordt gevormd door pijpen, die een integraal onderdeel vormen van een groter architectonisch geheel, zoals de schoorstenen van het

Haags Gemeentemuseum, van de Beurs van Berlage (beide van de architect H.P.Berlage) en van het voormalig badhuis in Hilversum (W.M.Dudok).

Op de B-lijst met in totaal zo'n honderd objecten staat ook de schoorsteen van 'De Arend' aan de Herensingel in Leiden en de pijp van een bakker aan de Hoofdstraat in Leiderdorp.

Eens was de fabrieksschoorsteen het symbool van onze industriële samenleving, maar vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw kwam er de klad in: de fabrieksschoorsteen werd vooral gezien als milieuvervuiler. In deze dagen is er sprake van een herwaardering van de fabrieksschoorsteen als cultuurhistorisch object, waarmee zorgvuldig moet worden omgegaan.

Wibo Burgers

(A.J. Barnard en drs. J.J. Havelaar, *Fabrieksschoorstenen in Nederland, een dwarsblik van monumenten van bedrijvigheid*, Stichting Fabrieksschoorsteen)

ADVERTENTIE

Bouwbedrijf Paardekooper

Sedert 1881

In 1881 heeft Arie Paardekooper de fundamenten gelegd voor ons bouwbedrijf.

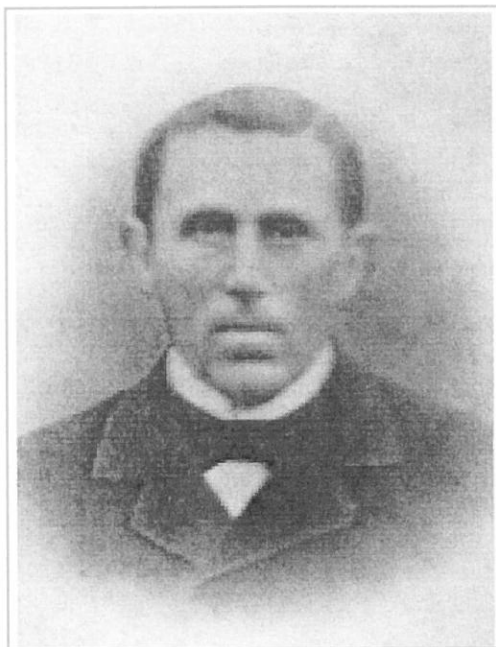
Verweven met deze lange historie is de liefde voor het vak, vakmanschap, vertrouwen en natuurlijk altijd weer bouwen.

Bouwbedrijf Paardekooper restaureert, renoveert en onderhoudt gebouwen.

- Lid van het NVOB
- Lid Bouwgarant
- Erkend Hoofdaannemer
- Erkend Leerbedrijf

Miening 41, 2381 GP Zoeterwoude
071-5801254

info@bouwbedrijf-paardekooper.nl

Arie Paardekooper 1857-1915

STIEL IN ACTIE

De tijden mogen dan veranderen, wat blijft is de Stichting Industriel Erfgoed Leiden (STIEL) als actievereniging. Acties in velerlei vorm om waardevol industrieel erfgoed te beschermen.

Een overzicht van de activiteiten van vandaag:

MEELFABRIEK

Het directie/kantoorgebouw van de Meelfabriek zou in het masterplan voor het hergebruik van die fabriek afgebroken moeten worden, waarna op deze plaats een appartementengebouw zou moeten verrijzen. Dit masterplan is in het bestemmingsplan Binnenstad I opgenomen. Sloop van dit kantoorgebouw, een ontwerp van het gerenommeerde Leidse architectenbureau Mulder/Buurman, is voor STIEL onaanvaardbaar: het maakt een integrerend onderdeel uit van het complex Meelfabriek. De oprichting van een appartementengebouw ter plaatse is voor STIEL een onaanvaardbare aantasting van de bouwmassa van het Meelfabriekcomplex.

Onze stichting heeft daarom in de

bestemmingsplanprocedure een zienswijze bij de gemeenteraad ingediend en vervolgens, toen haar zienswijze door de gemeenteraad niet werd gehonoreerd, bij Gedeputeerde Staten bedenkingen ingediend.

Gedeputeerde Staten hebben niet ingestemd met deze bedenkingen. Vandaar dat STIEL bij de Raad van State een beroep zal indienen. Bovendien zal STIEL bezwaar maken tegen het afvoeren van de rijksmonumentenlijst van het gebouw en tegen de eventuele sloopvergunning ervoor.

VAN WIJK-COMPLEX

Het stadsbeeld in de Hogewoerd ter hoogte van de Bolwerksteeg wordt be-

paald door de vroegere watertoren van het **Van Wijk-complex**. Lang is ervan uitgegaan dat de toren en de aanpalende gevel langs de Hogewoerd rijksmonument waren. Onlangs is echter het tegendeel gebleken. STIEL probeert thans voor de toren en de gevel van het complex de status van gemeentelijk monument te bewerkstelligen.

NOORDMAN-COMPLEX

STIEL heeft terzake van het **Noordman-complex** in de procedure van het bestemmingsplan Leiden Zuidwest getracht de houtloodsen rond de molen De Heesterboom te beschermen. Dat is gelukt. Ofschoon STIEL niet tegen een herbestemming van het overige deel van het complex is, bepleit de stichting dat de nieuwe bebouwing niet hoger wordt dan de huidige. Daarmee zou nog enigszins het idee van het oude complex worden bewaard. Daarin voorzag het ontwerp-bestemmingsplan Leiden Zuidwest niet, reden voor STIEL om een zienswijze bij de gemeenteraad in te dienen. Ook tegen de verleende bouwvergunning heeft de organisatie bezwaar gemaakt. Nu de raad de zienswijze niet heeft gehonoreerd, meent STIEL zich niet langer te mogen verzetten tegen de voorgenomen herbestemmingen en zal STIEL bij Gedeputeerde Staten geen bedenkingen indienen noch verder de bouwvergunning aanvechten.

UIT DE REGIO

Nieuw Werklust Hazerswoude

Volgens een bericht in het Leids Dagblad blijft de voormalige kleiwarenfabriek Nieuw Werklust behouden en wordt het terrein omgebouwd tot een woonwijk met kleine bedrijfjes. De restauratie van de monumentale negentiende-eeuwse fabriek is kostbaar en alleen op te brengen door op het terrein huizen te bouwen. Men praat over honderd huizen.

Mede door toedoen van Stiel is de fabriek enkel jaren geleden Rijksmonument geworden en het is toch een mooi resultaat dat de gebouwen van de sloop gered zijn en nu deel uitmaken van het project "Verbetering Ruimtelijke Kwaliteit Oude Rijnzone" van de Provincie Zuid-Holland. Dit houdt in dat gestreefd wordt de oevers een bij het water passende bebouwing te geven. Bouwwerken die niets met het water te maken hebben moeten daar volgens het project dan ook niet geplaatst worden en dan

denken we aan kantoorblokken, winkelboulevards e.d.. De Rijnkeboulevard, hoe aantrekkelijk ook van de straatzijde, heeft aan de waterkant vanaf de Lage Zijde nu niet bepaald een bij de oever passende bebouwing om niet te zeggen verschrikkelijk.

Aan de huidige opzet werken behalve de provincie vijf gemeenten mee in een samenwerkingsverband. Mooi dat er na jaren vooruitgang is geboekt.

KORT NIEUWS UIT LEIDEN EN DE REGIO

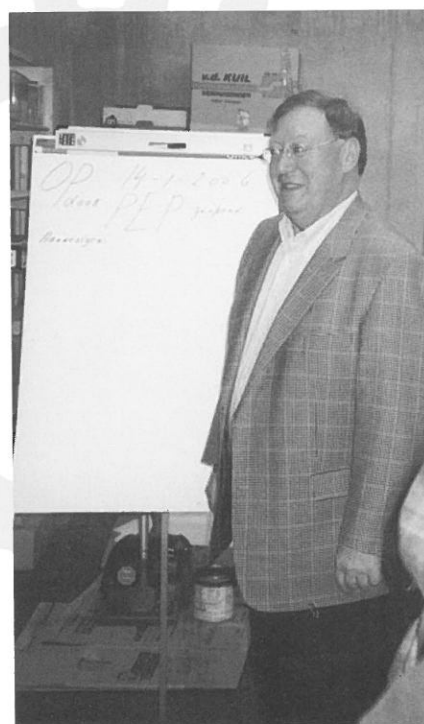
Lisse - Het vroegere sigarenmagazijn 'Juliana' aan de Kanaalstraat 44 is de inzet van een felle strijd. Er zijn plannen om de woning/winkel en het aansluitende hofje te slopen, maar daartegen is verzet gerezen. Daarbij werd, in het kader van de D'66-verkiezingscampagne, ook minister Pechtold betrokken. Hij nam de situatie in ogenschouw en sprak met de voorzitter van de monumentencommissie. Of het pand inderdaad wordt gesloopt zal binnenkort duidelijk worden.

NIEUWE BEHUIZING BIBLIOTHEEK FIEN

Sinds begin dit jaar heeft de Federatie Industrieel Erfgoed FIEN, de overkoepelende organisaties van verenigingen, werkzaam op het gebied van industrieel erfgoed, een nieuwe behuizing voor haar bibliotheek. Die is nu ondergebracht in het souterrain van het notariskantoor Vechtstede in Hardenberg. De nieuwe accommodatie is officieel in gebruik genomen door FIEN-voorzitter mr. Peter Plasschaert uit Den Haag (foto).

Het is ook mogelijk via de website van de FIEN (www.industrieel-erfgoed.nl/archief) na te gaan welke boeken er beschikbaar zijn. De bibliotheek kan uiteraard ook bezocht worden, dan is wel een telefoontje nodig.

JAARVERSLAG 2005 STICHTING INDUSTRIEEL ERFGOED LEIDEN — STIEL: MEER DONATEURS NODIG!

Bestuur en leden

- Op 31 december 2005 telde Stiel 160 (was 165) donateurs, 29 (31) werkgroepleden, 28 (27) bedrijfsdonateurs.

- Het bestuur bestond uit J.P. Vollaard, voorzitter, J.J. Gijsman penningmeester, L. Barendregt namens Oud-Leiden, W.B. Burgers en G.J. Telkamp. J.J. Gijsman was bereid het secretariaat te blijven waarnemen. F. Sengers nam het voorzitterschap nog enkele maanden waar en verliet eind 2005 het bestuur.

Contacten:

Goede contacten werden onderhouden met de Stichting "De Heesterboom", de afdeling Monumentenzorg, de Dirk van Eckstichting, het Regionaal Archief Leiden (RAL), het Comité Open Monumentendagen (OMD), de Stichting Levend Ambacht Leiden (STAL), de Stichting Haags Industrieel Erfgoed (SHIE) en de landelijke federatie Fien. Met de regio waren slechts wat vluchtige contacten.

Panden:

De plannen voor het Noordmanterrein zijn uitgebreid in het nieuws geweest. Bij het Bestemmingsplan Zuidwest is bij de gemeenteraad bezwaar gemaakt tegen de hoogte van de voorgestelde bebouwing langs het Galgewater.

De directeurswoning hebben we niet kunnen redden.

Het Scheltemacomplex is intensief in gebruik voor voorstellingen en werd ingericht als Rembrandtonvangsthal.

Met betrekking tot het bestemmingsplan Binnenstad werd een zienswijze (zoals bezwaarschriften tegenwoordig heten) bij de gemeenteraad en bedenkingen bij gedeputeerde staten ingediend om te trachten de panden van de Meelfabriek langs de Oosterkerkstraat te behouden.

Grondig onderzoek is gedaan naar de geschiedenis van de bollenschuur aan de Hoge Morsweg. In samenspraak met omwonenden en de Stichting Be-

houd Bollenschuren werd gezocht naar mogelijke acties om de bollenschuur te behouden en te hergebruiken

Werkgroepen:

De werkgroep archief komt regelmatig bij elkaar om de bedrijfsarchieven te archiveren.

Stielz:

Ons tijdschrift kwam dit jaar weer viermaal uit. De geschiedenis van een groot aantal gebouwen werd beschreven door de redactie met bijdragen van andere auteurs. De verschenen nummers hebben een variëteit aan artikelen en foto's o.a. van Niek Bavelaar. Nico Ravensbergen zorgde steeds voor de postbezorging. Het laten drukken van Stielz bij Elve gaat vlot mede door de goede lay-out die wordt verzorgd door Christine van der Ven. Het blad werd, naast de donateurs, toegestuurd aan 32 erfgoedorganisaties en 35 overige relaties (pers, politiek etc.).

Publicaties:

In november verscheen de Stiel kalender 2006 met oude en recente foto's van Leidse monumenten van bedrijf en techniek. De verkoop viel echter zozeer tegen dat het project niet wordt voortgezet.

Financiën:

Het jaar 2005 sluit af met een verlies van € 294,99. De opbrengsten van de donateurs bleven op peil dankzij enkele grotere giften. De kosten van het drukken van Stielz kwamen iets lager uit dan geraamd. Gelukkig was de Lakenhal bereid om € 500 te betalen bij de overdracht van onze museumstukken. Stiel is echter financieel gezond en heeft nog een voldoende reserve om het verlies op te vangen. Voor de toekomst is echter een groter aantal donateurs noodzakelijk of moet

gezocht worden naar winstgevende publicaties. De begroting voor 2006 eindigt mede door de tegenvallende verkoop van kalenders met een negatief saldo van € 490.

Memorabilia:

We hebben noodgedwongen afstand gedaan van onze museumstukken die herinneren aan Leidse monumenten van bedrijf en techniek. Voor de drie oude stadsklokken in ons bezit kwam ineens belangstelling. Een dubbelsteen model is gerestaureerd en zal binnenkort geplaatst worden, een driekantig model is aangevraagd door het Bureau Blaauwberg voor op zijn nieuwe kantoor. De Trafozuil staat helaas nog steeds ongebruikt, onze wethouder RO houdt helaas niet van historisch straatmeubilair.

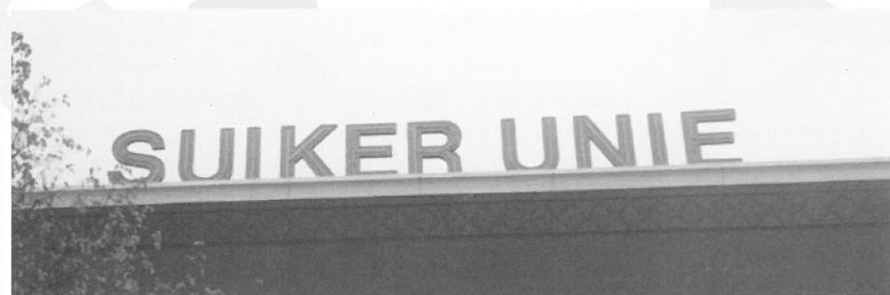
Activiteiten:

Op 18 november is er voor de donateurs een rondleiding georganiseerd in de Lakenhal door de tentoonstelling van Conserven en Kunst. Het was een succes, ongeveer 50 belangstellenden waren aanwezig. Ook waren de donateurs uitgenodigd bij de ingebruikstelling van de gerestaureerde houtzaagmolen De Heesterboom op 25 november.

Onze verzameling dia's, foto's en negatieven werd gedigitaliseerd, de archivering bij het Regionaal Archief Leiden heeft deels een aanvang genomen maar van een groot deel moet nog worden uitgezocht waar en wanneer de foto genomen is. Helaas ontbreekt daarvan een lijst. Bij het Erfgoedhuis in Delft werd een tweedaagse cursus gevolgd over fotoarchivering.

In samenwerking met de Dirk van Eckstichting werd een nieuwe website gemaakt www.stiel-leiden.nl.

Voor de tentoonstelling in het kader van de Week van de Geschiedenis werden in de Centrale Openbare Bibliotheek in de Nieuwstraat foto's en afiches beschikbaar gesteld.

Fabriek van de Suikerunie.

OPMERKELIJK ERFGOED (5)

ER BLIJFT WEINIG OVER VAN ERFGOED VAN SUIKERUNIE

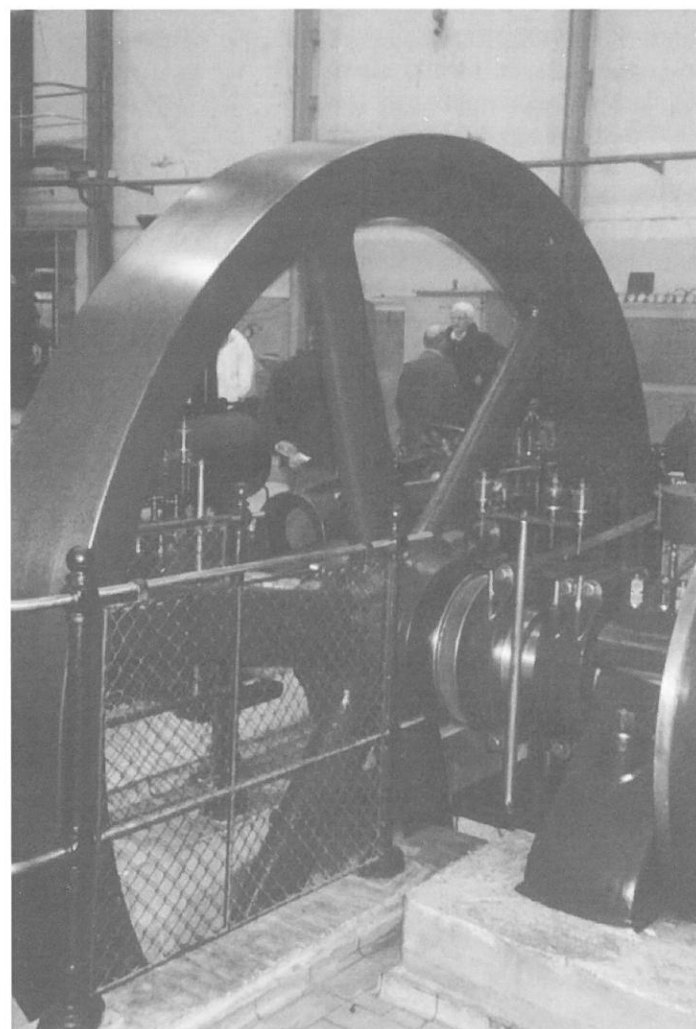
In de rubriek over opmerkelijk erfgoed in ons land deze keer aandacht voor de suikerindustrie, die geconfronteerd wordt met een onzekere toekomst door de plannen om de Europese garantieprijs in deze sector in enkele jaren tijds te verlagen. Het aantal suikerfabrieken in ons land is in de afgelopen decennia al fors teruggelopen. Eind vorig jaar, na de suikerbietencampagne van 2004, sloot de fabriek van de Suikerunie in het Westbrabantse Puttershoek. Er zijn nu nog drie werkende suikerfabrieken in ons land. Hoe ziet het erfgoed van de suikerindustrie eruit en wat blijft ervan over?

De oudste delen van het fabriekscomplex in Puttershoek dateren van 1913, zoals ook een herdenkingssteen aangeeft. In de loop van de tijd is de productie vertienvoudigd en die groei weerspiegelt zich ook in steeds nieuwe uitbreidingen van het fabriekscomplex. Voorlopig ziet het er niet naar uit dat deze fabrieksgebouwen een herbestemming zullen kunnen krijgen, sloop lijkt het meest waarschijnlijk en dat zal nog een hele klus zijn. Wel zullen enkele prachtige stoommachines, die nog helemaal compleet zijn, behouden blijven. Daarmee is de directie van de Suikerunie akkoord gegaan mits een flink deel van de werkzaamheden ter verplaatsing van de kolossale machines naar het fabriekscomplex in Dinteloord door vrijwilligers wordt gedaan. Op hun nieuwe bestemming zullen de

stoommachines ook weer kunnen functioneren. Ze bevinden zich, zelfbewust en glanzend, nog in de machinehal van het fabriekscomplex van Puttershoek. Een van de vrijwilligers, die een rondleiding verzorgt, zegt: 'Ze zijn gebouwd voor de eeuwigheid'. En wie de machines beziet, kan daarmee zeker instemmen.

Op een verdieping in de machinehal bevinden zich enkele turbinegeneratoren en de schakelborden. Ze zijn minder indrukwekkend dan de stoommachines, die van de eerste helft van de vorige eeuw dateren. Wat er met de rest van het machinepark zal gebeuren staat nog niet vast, maar verkoop als oud-metaal is ligt voor de hand.

In Dinteloord bevindt zich de enige, nog werkende suikerfabriek van de Suikerunie in West-Brabant, behorend tot de internationale voedselproducent Royal Cosun. Het is 21 oktober 2005 en de bietencampagne draait op volle toe-

Een van de twee fraaie stoommachines van de fabriek in Puttershoek, die behouden blijven.

Jos van de Luytgaarden vertelt over de vlasverwerking.

ren. Vrachtwagens rijden af en aan om suikerbieten aan te voeren, ook vindt vervoer per schip plaats. De bietencampagne loopt van september tot aan de kerst. In die periode is het suikergehalte van de bieten het hoogst. Dit is een van de drie nog werkende suikerfabrieken in ons land.

West-Brabant is lang het land van de suikerindustrie en de vlasverwerking geweest. Daarna herinnert ook het Vlasserij- en Suikermuseum in Klundert, dat vier jaar geleden werd gesticht. Het museum kent beperkte openingstijden (woensdag- en zaterdagmiddag van april tot oktober) en werkt hard om een officiële registratie als museum te krijgen. Vooral het deel van het museum over de vlasverwerking is interessant. Jos van de Luytgaarden, die lang in de vlasverwerking zat en wiens hele familie op de foto's van vroeger dagen staat, heeft een enthousiast verhaal en demonstreert er lustig op los. Aan het eind van de jaren zestig van de vorige eeuw kwam aan de vlasverwerking (voor de productie van linnen) in deze streek een einde.

Naast de Suikerunie kent ons land de CSM als suilerproducent. Enige tijd geleden is het fabriekscomplex van deze onderneming in Halfweg buiten gebruik gesteld. Het is de bedoeling dat deze fabriek wordt verbouwd tot een appartementencomplex.

Wibo Burgers

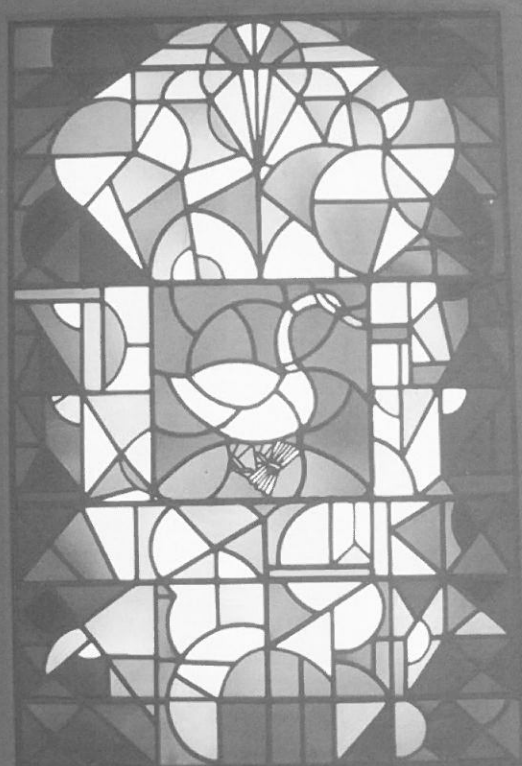
VERKOOPPUNTEN STIELZ

Dit blad en de kalender zijn op de volgende adressen te koop:

Boekhandel De Kler	Breestraat 159	Leiden
Boekhandel De Kler	Kempenaerstraat 39 b,	Oegstgeest
Boekhandel Kooyker	Breestraat 93	Leiden
Bruna	Winkelcentrum Kopermolen	Leiden
Bruna	Winkelcentrum Stevenshof	Leiden
Luca Totaalwinkel	Maasstraat 1-3	Leiden
Luca Totaalwinkel	Hoge Rijndijk 106	Leiden
Luca Totaalwinkel	Standerdmolen 27	Leiden
Sigarenmagazijn T. Filemon	Bevrijdingsplein 1	Leiden
Tijdschriftenhandel The Readshop	Breestraat 107	Leiden
Tijdschriftenhandel Walk Inn	Breestraat 163	Leiden

VEEL INDUSTRIEEL ERFGOED IN DE LAKENHAL

Zeer de moeite waard is een glas-in-loodraam dat de productie van een krant weergeeft. Beïnvloed door de in Leiden weinig erkende, veelzijdige Theo van Doesburg, maakte Harm Kamerlingh Onnes het in 1928 ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van het Algemeen Handelsblad. De twintig panelen werden gevonden in een boerenschuur. Bij het slopen van het krantengebouw waren ze verloren gegaan. Hoewel ook nu nog veel memorabilia van bedrijf en techniek verloren gaan, is er tegenwoordig toch meer belangstelling voor het behoud ervan. In ieder geval is een bezoek aan de Lakenhal

en de vernieuwde Papevleugel de moeite waard om de panelen in kleur te zien die de voorbereiding, het grafische werk, het schrijven en fotograferen en het drukken van een krant weergeven.

Er is ook pas verworven aardewerk te zien van de Tegelfabriek Amphora uit Oegstgeest en niet te vergeten de prachtige glas-in-loodramen van Theo van Doesburg. Theo was met Mondriaan en Oud de oprichter van de groep De Stijl en woonde aan het Kort Galgewater. Hoewel veelzijdiger dan Mondriaan, is hij minder bekend gebleven wellicht doordat hij minder aan de weg timmerde.

ADVERTENTIE

Wij brengen het nieuws graag bij u thuis!

Met het Leidsch Dagblad blijft u op de hoogte van de gebeurtenissen in uw omgeving én leest u al het landelijke en wereldnieuws. Daarnaast besteden we veel aandacht aan cultuur, sport, wonen en ontspanning. Nieuws dat u direct raakt.

Dat brengen wij graag bij u thuis.

Leidsch Dagblad
Jouw wereld, jouw krant

Word abonnee, bel 0800 - 1711 (gratis) of surf naar www.leidschdagblad.nl

architecten

AIV B.V.
ingenieurs

Postbus 32056
2303 DB LEIDEN
Amphoraweg 5
2332 ED LEIDEN
tel.: (071) 531 33 25
fax: (071) 531 83 74

Het Motorhuis
Vondellaan 80, Leiden. Tel. 071-5351800
www.motorhuis.nl

"J. Zierikzee"
maatschoenmakerij

H.P.H. Nusteling
Bakkersteeg 3
2311 RH Leiden Tel.: 071-5131156

maatschoenen op het net?

www.maatschoenen.nl